

М.Г. ПІНЧУК

Воєнна колегія Верховного Суду України

УДК 351.753

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ “ЗБРОЯ”

Розглянута нормативна база правового регулювання обігу зброї щодо категорій, що застосовуються у законодавчих актах.

Правова держава, необхідність будування якої наголошено в Декларації про державний суверенітет, а також закріплено в Конституції України, передбачає пріоритетне забезпечення прав особистості, охорону свободи людини, честі та гідності. Ці загальнолюдські цінності є визначальними для будь-якої цивілізованої системи права. Особливу значимість вони набувають у разі колізії інтересів людини з загальнолюдськими цінностями інших громадян, суспільства, держави. В правозастосовницькій практиці при розбіжності таких інтересів часто при скоєнні злочинів використовується вогнепальна зброя. Для вирішення багатьох питань, які виникають при розслідуванні та судовому розгляді справ щодо незаконного поводження зі зброєю, вибуховими припасами або вибуховими речовинами, необхідно на законодавчому рівні закріпити таке поняття як “вогнепальна зброя.”

Зброя є складним техніко-соціальним феноменом, який супроводжує людину протягом всієї її історії. Вона з'явилась на ранніх стадіях розвитку людства як засіб виживання, мисливства і захисту і постійно вдосконалюється з розвитком виробничих сил суспільства, науки та технологій. Зброя призначена для посилення людини, що історично було необхідно для виживання, полювання, отримання односторонньої переваги перед природою. Але як тільки зброя включається до сфери спілкування людей одне з одним, вона міняє свій характер. За допомогою зброї ведуться війни, скоюються різноманітні злочини, разом із тим вона є одним із гарантів соціальної справедливості і суспільного порядку.

Нові умови розвитку держави і суспільства, визначення пріоритету прав і свобод людини і громадянина, трансформація відносин власності, викликали потребу в розширенні соціальної бази забезпечення особистої і майнової безпеки громадян; створення в цих цілях недержавних структур, які здійснюють охоронну діяльність з використанням зброї; у наданні громадянам права мати зброю не тільки для мисливства, але і з метою самозахисту від злочинних зазіхань.

Кримінально-правовий захист та охорона життя і свобод людини та громадянина за змістом становить визначення за допомогою норм права (особливо Кримінального) відповідальності осіб, що здійснюють злочинні посягання на об'єкт такого захисту.

З іншого боку держава, також за допомогою норм права, визначає межі здійснення такого захисту життя та свобод людиною і громадянином самостійно, через надання відповідного дозволу на застосування фізичної сили та відповідних технічних засобів захисту, до яких належить і зброя. При цьому застосування спеціальних засобів захисту та зброї в Україні обмежено за суб'єктами його використання, на відміну від більшості країн світу. При здійсненні правового регулювання обігу зброї велике значення набуває чітке визначення категорій, які застосовуються в законодавчих актах.

Значеним питанням в своїх роботах приділяли увагу П.П. Андрушко, І.І Бікєєв, О.М. Джужа, В.О. Глушаков, Д.А. Корєцький, П.С. Матишевський, М.І. Панов, В.П. Тихий, В.Ю. Шепітько та ін.

Метою статті є наукове визначення правової категорії “вогнепальна зброя”.

В літературі немає загально визначеного поняття “зброя”. Так військова енциклопедія визначає зброєю як прилади та засоби, які застосовуються в озброєній боротьбі для поразки та знищення противника [1, с.124]. В тлумачному словнику української мови зброя визначається як сукупність засобів, пристосованих, технічно придатних для нападу чи оборони [2, с.154]. В Російському тлумачному словнику під редакцією Д.М. Ушакова визначається, що зброя - це прилади для нападу та захисту [3, с.854].

В кримінально-правовій теорії також немає єдиного підходу щодо тлумачення поняття “зброя”. Одні автори під зброєю розуміють предмет, спеціально призначений (виготовлений) для поразки живої цілі, який не має господарсько-побутового призначення, в інтересах суспільної безпеки вийнятий з цивільного обороту, і який в необхідних випадках допускається до обігу на підставі спеціального дозволу [4, с.23]. Інші пропонують вважати зброєю предмети і механізми, які спеціально призначені для поразки живої цілі або мішені, виготовлені за певними зразками, що відповідають цим завданням і не мають іншого цільового призначення [5]. У підручнику з кримінального права під редакцією професора Є.Л. Стрельцова підкреслюється, що зброя призначена для поразки живої сили та техніки на відстані снарядом, який отримує спрямований рух за рахунок енергії згорання порохового газу [6, с.434].

Видатний вчений минулого І.Я. Фойницький найваж-

лівішою ознакою зброї вважав її вражаючу направленість саме на людину [7, с.232]. О.Д. Макуха в своєму дисертаційному дослідженні поряд з такою ознакою, як поразка живої цілі, цільовим призначенням зброї визнає ведення полювання, спортивних змагань, руйнування тих чи інших об'єктів або перешкод [8, с.47].

Думається, що така ознака, як поразка живої сили, не є єдиною при розкритті поняття "зброя". Основним критерієм віднесення будь-якого предмету або приладу до зброї є не фактичне його використання, а конструктивне призначення, зумовлена ціль, для досягнення якої вони призначені. Всі інші предмети та прилади якщо і мають схожість зі зброєю, але конструктивно не призначені для зазначеної цілі, слід вважати предметами, які не є зброєю (але необхідно зазначити що деякі можуть бути перероблені, пристосовані для поразки цілі, і у такому випадку вони можуть вважатися зброєю). У літературі підкреслюється, що для визнання самостійно виготовленої вогнепальної зброї предметом злочину, необхідно виходити з загальних критеріїв, які притаманні для вогнепальної зброї. Головною у зброї є функція нападу, під якою необхідно розуміти здатність вражати [9, с.178]. Важливою умовою визнання вогнепальної зброї у якості предмету злочину є її придатність, яка означає фактичну наявність вражаючих якостей та реальну можливість використовувати ці бойові особливості в даний момент або після усунення дефектів, які тимчасово перешкоджають такому використанню [10, с.21].

Окремі автори під здатністю вогнепальної зброї до стрільби пропонують розуміти можливість зробити з неї не один, а декілька пострілів, а також підкреслюють, що у разі, якщо предмет руйнується при першому чи другому пострілі, то він не є зброєю, а небезпечною іграшкою [11, с.193]. Але з такою точкою зору неможливо погодитись. Будь-який прилад, якщо з нього можна провести хоча б один постріл, а також якщо цей прилад має певні вражаючі ознаки, показує велику сукупльну небезпеку. Такий прилад повинен визнаватися вогнепальною зброєю. (Так, одним з місцевих судів м. Києва розглядалася справа по звинуваченню П., який виготовив самопальний прилад, що після першого пострілу зіпсувався, але куля, випущена з нього, смертельно вразила С. Суд справедливо визнав виготовлений пристрій вогнепальною зброєю)

В науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України під загальною редакцією В.В. Сташиса та В.Я. Тація визначається, що природа зброї та предметів, що становлять підвищену небезпеку для оточення, полягає в тому, що вони є джерелами підвищеної небезпеки для життя і здоров'я людей, майна та довкілля. Ця внутрішня, притаманна їм здатність знищення, пошкодження навколишнього середовища, тобто володіння вражаючим ефектом, є їх об'єктивною і основною ознакою. Тому предмети злочинів проти громадської безпеки мають бути придатними для спричинення руйнувань, пошкодження, знищення оточення, мати властивості ураження людини, спричинення їй смерті чи тілесних ушкоджень, значної майнової шкоди. Якщо ознаки придатності ці предмети не мають, поводження з ними не може спричинити шкоду громадській безпеці. Зброя та предмети, що становлять

підвищену небезпеку для оточення, призначені або можуть бути використані як засіб ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища. В них містяться можливість їх використання як засобів вчинення злочинів, безпосереднього спричинення шкоди.

Є слушною позиція М.В. Салтєвського, який зазначає, що вогнепальна зброя – це пристрій, в якому для вильоту кулі з каналу ствола використовується енергія хімічного розкладу вибухових речовин. Слідча практика налічує багато предметів, які мають вражаючу силу, але не є вогнепальною зброєю. Такі стріляючі об'єкти можуть бути заводського, кустарного або саморобного виготовлення. Іноді вони за зовнішнім видом, формою не схожі на зброю, але стріляють, мають вражаючу властивість і є вогнепальною зброєю. І навпаки, зустрічаються предмети які являють собою майже копію вогнепальної зброї, навіть стріляють, але не є вогнепальною зброєю. Тому віднесення предметів до вогнепальної зброї або боєприпасам здійснюється не тільки за військово-технічним призначенням, але й за цільовим призначенням. Вогнепальна зброя має відповідати загальним і спеціальним критеріям. Загальний критерій визначає цільове призначення зброї – "у боротьбі знищувати живу силу і технічні споруди". Згідно з цим, за конструкцією зброєю можна вважати будь-який предмет, що має вражаючу властивість; вогнепальною зброєю предмет може бути за таких умов: 1) для метання снаряда використовується енергія, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху та ін.); 2) наявність ствола - порожнистої трубки для спрямування снаряду і спалення вибухової речовини, причому один кінець ствола герметично закривається при пострілі; 3) наявність пристрою для запалювання снарядів – вибухової речовини; 4) достатня вражаюча дія снаряду; 5) достатня міцність конструкції предмета – зброї.

Для визначення предмета вогнепальною зброєю він має відповідати одночасно всім вимогам. Перші три можна визначити органолептичним методом дослідження зброї на місці події. Що ж стосується міцності зброї і вражаючої дії снаряда, тобто убійної сили, то для встановлення цих критеріїв потрібні спеціальні знання. Тому для визначення предмета вогнепальною зброєю призначається судово-балістична експертиза [12, с.344-345].

На наш погляд, слід підтримати точку зору, яка зазначена у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26.04.2002 р. у пункті 23 "Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами". Якщо винна особа незаконно заволоділа непридатними до використання вогнепальною зброєю, бойовими припасами або їх частинами чи деталями, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, помилково вважаючи їх такими, що можуть бути використані за призначенням, вчинене належить розцінювати, як замах на заволодіння цими предметами і кваліфікувати за ст.15 та відповідною частиною ст.262 КК. Незаконне заволодіння свідомо несправною вогнепальною зброєю (наприклад, учбовою) і приведення її в придатний до використання за призначенням стан, необхідно кваліфікувати як заволо-

діння чужим майном та незаконне виготовлення вогнепальної зброї. Так само мають кваліфікуватися дії винного й тоді, коли для виготовлення придатної до використання зброї частина деталей була ним викрадена, а решта виготовлена самостійно чи придбана будь-яким іншим чином.

З конструктивної точки зору зброя може бути як простим предметом з обмеженою кількістю, так і складним обладнанням з великою кількістю комплектуючих деталей, частина з яких змінює своє взаємне розташування при використанні за цільовим призначенням (автомати, пістолети, гвинтівки тощо). Слід підкреслити, що в міжнародному праві також відсутнє уніфіковане визначення такої категорії як зброя. Спеціальна комісія Ради Європи у 1978 р. прийняла Європейську (Страсбурзьку) конвенцію "Про контроль та придбання зброї приватними особами" [13, с.140-148], однак виробити єдине визначення зброї комісія так і не змогла. Замість нього було складено Додаток з переліком 14 видів зброї, яка може називатись вогнестрільною.

Зброя (рівно як і бойові припаси або вибухові речовини) є специфічним джерелом підвищеної небезпеки. Ця специфічність зазначених предметів та речовин, укладається саме в їх конструктивному призначенні – поразці різноманітних цілей або руйнуванні об'єктів. Усі інші джерела підвищеної небезпеки створюються для виробничих або господарсько-побутових цілей [14, с.18].

Узагальнюючи досвід минулого і сьогодення, як вітчизняний, так і закордонний, слід звернути увагу також ще на ряд дискусійних положень. Це стосується понять "вогнепальна" і "вогнестрільна" зброя, які використовуються в наукових працях, дослідницькій літературі, а також в законодавчих актах. Так, в Кримінальному кодексі України 1960 року використовувався термін "вогнестрільна" зброя, і ніяких дискусій чи протиріч стосовно доцільності та правильності використання цього терміну в спеціальній літературі не було. В чинному Кримінальному кодексі України, який введений в дію з 1.09.2001 року, законодавець по-іншому підійшов до визначення цього поняття і ввів новий термін - вогнепальна зброя. При цьому пояснення такої зміни не надається. Виникає питання, яким чином треба ставитись до таких різних підходів законодавчого визначення і тлумачення одного й того ж терміну, але різного за змістом і суттю, в минулому і сьогоденні.

Тут також слід підкреслити, що в підручнику "Криміналістика" (1947 р.) ведеться мова про механізм пострілу, а не про вогнепалення. Про вогнестрільну зброю йдеться і в спеціальному монографічному дослідженні В.М. Плескачевського "Зброя в криміналістиці: поняття та класифікація" (2001 р.), в підручнику "Криміналістика" під загальною редакцією Р.С. Белкіна (2002 р.) тощо. Таким чином, здається, що термін "вогнестрільність", як критерій відношення зброї до вогнестрільної є більш правильним. Те саме відноситься і до визначення самої зброї як вогнестрільної, а не вогнепальної. Наприклад, якщо ушкодження спричинено полум'ям вогнемету і є вогнепальним в буквальному значенні (воно виникло у результаті дії вогню - надвисоких температур), то чи відносити вогнемет до вогнепальної зброї? Як може бути, що наслідок

(пошкодження) ми визнаємо "вогнепальним", а об'єкт (вогнемет), що спричинив цей наслідок виходячи з існуючих методик досліджень, вважається військовою зброєю спеціального призначення [15]?

В Кримінальному кодексі України також не надається визначення вибухових речовин та вибухових пристроїв - такі визначення законодавець надає в інших законах. Відповідно до Закону України від 21.09.2000 р. № 1991-III "Про державну підтримку підприємств, науково-дослідних інститутів і організацій, які розробляють та виготовляють боєприпаси, їх елементи та вироби спецхімії" [16] - боєприпаси - вид озброєння, призначений для ураження живої сили противника, знищення його бойової техніки, руйнування укріплень, споруд, виконання інших завдань (освітлення місцевості, розкидання агітаційної літератури тощо); елементи боєприпасів - окремі деталі та вузли, які застосовуються при виготовленні боєприпасів; вироби спецхімії - вибухові речовини промислового та військового призначення, порохи, ініціюючі та піротехнічні суміші, сумішні ракетні палива та вироби на їх основі.

Верховний суд України в постанові № 4 від 26.04.2002 р. "Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами" надає більш розширене визначення цих термінів і наголошує, що бойовими припасами визнаються також патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. Патрони та набій до гладкоствольної мисливської зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, не є предметом злочинів, передбачених ст.262, 263 Кримінального кодексу України.

Згідно Закону України "Тіричний Закон України" від 6.10.1999 р. №1127-XIV, "вибухові матеріали (речовини) - хімічні сполуки або суміші речовин, здатні до вибуху (швидкого самопоширюваного перетворення з виділенням великої кількості тепла та утворенням газів)" [17]. Постановою Пленуму ВСУ п.6-7 визначено, що до вибухових речовин належать порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню.

Під вибуховими пристроями слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори - спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду - шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин.

На підставі наведеного слід зазначити, що при прийнятті Закону України "Про зброю" необхідно визначити поняття "зброя", а саме "зброя – це пристрої, прилади і предмети, спеціально виготовлені, конструктивно призна-

чені і технічно придатні для ураження живої або іншої цілі і які не мають іншого виробничого чи господарсько-побутового призначення; основні частини зброї – це прилади, що визначають її функціональне призначення, підлягають клеймуванню та нумеруванню на виробництві; вогнестрільна зброя – це зброя, призначена для ураження цілі на віддалі металевим снарядом, що приводиться в рух миттєвим вивільненням хімічної енергії заряду пороху чи іншої речовини”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Советская военная энциклопедия. -Т.6. -М.: Воениздат, 1978.
2. Ващенко Л.О., Єфімов О.М. Тлумачний словник української мови. -К.: Вид-во “Довіра”, 2001.
3. Толковый словарь русского языка. -Т.2. -М.: ТЕРРА, 1991.
4. Соколов Л.Ф. Уголовный закон об оружии (понятие и квалифицирующее значение оружия): Учебное пособие. -Омск, 1976.
5. Корецкий Д.А. О совершенствовании правового режима оружия // Правоведение. -1983. -№ 1. -С.56-57.
6. Уголовное право. Украины. Общая и особенная части: Учебник /Под ред. Е.Л. Стрельцова. -Х.: «Одиссей».
7. Фойницкий И.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная: Посягательства на личность и имущество. -СПб., 1912.
8. Макуха А.Д. Уголовная ответственность за хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ: Дисс... канд. юрид. наук. -М., 1993.
9. Пестун М.С. Понятие самодельного огнестрельного

оружия // Ученые записки Саратов. юрид. ин-та. –1964. - Вып.11.

10. Тенчов Э.С. Борьба с незаконным изготовлением, приобретением, хранением и сбытом оружия, боеприпасов и взрывчатых веществ по советскому уголовному праву: Дисс... канд. юрид. наук. -Иваново, 1974.

11. Кустанович С.Д. Экспертиза для установления относимости исследуемого объекта к огнестрельному оружию // Советская криминалистика на службе следствия. - 1961. -Вып.14.

12. Салтевский М.В. Криміналістика: Підручник: У 2-х ч. -Ч.1. -Х.: Консум, Основа, 1999.

13. Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. -М., 1998.

14. Башилов В.В., Борьба с организованными формами преступного оборота огнестрельного оружия, его основных частей, боеприпасов и взрывчатых устройств и криминологический аспект: Дисс... канд. юрид. наук. - М., 2000.

15. Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Сулява О.Ф. Балістика: криміналістичне вогнестрільне зброязнавство. -К.: Міжнародна агенція “BeeZone”, 2003.

16. Закон України “Про державну підтримку підприємств, науково-дослідних інститутів і організацій, які розробляють та виготовляють боеприпаси, їх елементи та вироби спецхімії” від 21.09.2000 р., №1991-111 // ВВР України. –2000. -№ 48. -Ст.46.

17. Закон України “Гірничий Закон України” від 6.10.1999 р., №1127-XIV // ВВР України. –1999. -№ 50. - Ст.32.

Надійшла до редколегії 08.06.2004

ПИНЧУК Н.Г. К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРАВОВОЙ КАТЕГОРИИ “ОРУЖИЕ”

Рассмотрена нормативная база правового регулирования обращения оружия в отношении категорий, применяемых в законодательных актах.

PINCHUK N.G. TO THE QUESTION OF DEFINITION OF THE LEGAL CATEGORY "WEAPON"

The normative base of legal regulation of the reference of the weapon is considered concerning the categories used in acts.

УДК 340.115:343.347(477)

О.О. ПУНДА, канд. юрид. наук

Хмельницький інститут регіонального управління та права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОНОРСТВА ТА ТРАНСПЛАНТАЦІЇ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ЦИВІЛЬНИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

Проаналізовано кримінальну відповідальність та досліджено зміст правових норм, запропонована зміна та доповнення до правових норм, пов'язаних з регулюванням відповідальності за незаконне донорство та незаконне проведення дослідів над людьми.

Людина та її права є найбільшою цінністю у правовій та соціальній державі [1]. До числа основних прав людини

і громадянина необхідно віднести особисте немайнове право на здоров'я. Право на здоров'я належить до катего-